

Öwezli tentek batyr

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Sözler, Taryhy şahslar, Türkmen dili

написано kitapcy | 22 января, 2025

Öwezli tentek batyr ÖWEZLI TENTEK BATYR

Ata-babalarymyzyň «Könesi bolmadygyň ~ täzesi bolmaz» diýip aýdan paýhasly sözlerine görä, öz halkynyň geçmiş ýolundan habarsyz adamyň milli buýsanjy-da, ruhy baýlygy-da pes bolýar. Şu nukdaýnazardan halkymyzyň geçmiş taryhyna ser salmak bilen, biz XIX asyrda türkmen topragyny goramakda batyrlyk we edermenlik görkezen, ady okyjylara ozal belli bolsa-da, ol merdana türkmen hakda heniz mälim bolmadyk käbir maglumatlary okyjylara ýetirmekci.

■ Öwezli tentek (lakamy) batyr kim bolupdyr?

Bu edermen batyr Abdysetdar Kazynyň «Jeñnama» atly taryhy eseriniň häzirki türkmen diline terjimesinde:

Ýokdy ol zamanda onuň dek gerçek,
Günbatarly, ismi Öwezli tentek ~

diýlip taryp edilen.

«Jeñnamanyň» «Halk görüşleriniň çeper ýazgysy» atly sözbaşysynda «Gyzylarbatly Paly mergen şanyň pälwanyny urup öldürse, gökleň Öwezli tentek «bire derek iki pälwanyň iber» diýip, haýbat atyp dur» diýlip görkezilýär. Bu jümle eseriň Garrygala söweşine (1858 ý) bagışlanan bölümne degişlidir. Ýone şu söweşi beýan edýän ýeke-täk taryhy çeşme bolan «Jeñnamanyň» asyl nusgasynnda:

Ýok erdi zamanda şirimiz entek,
İsmi-magrupaly Öwezli tentek ~

diýlen setirler-de bar. Eseriň asyl nusgasynthaky «magrupaly» sözünüň häzirki türkmen diline terjimesinde «günbatarly» diýlip berilmegine we ilat arasyndaky gürrünlere salgylanmak

bilen, Öwezli tentek batyr barada maglumatlary anyklaşdyryp beýan etmekçi.

Öwezli batyr şol wagtky Ahalyň günbatar tarapynda ýerleşen Gyzylarbatdan bolmaly. Muňa Ahalyň orta gürplerinde ýaşan Absysetdar Kazynyň «...ismi-magrupalı Öwezli tentek» diýen setiri shaýatlyk edýär, çünkü şol wagtda Gyzylarbat Ahalyň günbatarsy hasap edilen. Şeýle hem professor N.W.Atamämmedowyň redaksiýasy bilen çykarylan «Türkmen hanlary we serdarlary» atly kitapçada: «Patyşa Russiyasynyň Orta Aziýa, şol sanda, türkmen topragyna hem dört tarapdan, Orenburgdan, Gazagystandan, Maňgışlakdan, Kraanowodskiden ýörişler etmek planyny amala aşyrmagá gyssanýandygyny bilyän tekelerem agzybirlige ünsi güýçlendirýärler.

Nurberdi hanyň tagallasy bilen Orazmämmet han, Çopan Kir, Gara batyr, Sopy han, Gulbatyr serdar..., Hanmämmet atalyk, Durdy mugt, Öwezli tentek... ýaly batyrlar bir çukura tüýkürýärler» diýlip görkezilmegi hem Öwezli batyryň Ahalda ýaşandygynyň subutnamasydyr.

Öwezli batyr XIX asyrda häzirki Gyzylarbat etrabynyň Sarp-Zaw obalary aralygynda ýaşap geçen, ýaşlykdan gözsüz batyrlygy, edermenligi bilen tapawutlanan mergenleriň biridir. Ol tekeleriň togtamyş bölümineniň tilki şahasynadan bolupdyr. Gyzylarbatda olaryň tire gürmegini «jebeliler» (ýöne beýle at ýazgyda duş gelenok) diýip hem atlandyryarlar. Onuň doglan ýyly anyk bolmasa-da, aradan çukan wagty 1879-1880-nji ýllar bolmaly, cyn ady hem Öwezmyratdyr.

Türkmenistanyň Çeperçilik akademiyasynyň (öñki) rektory, Türkmenistanyň halk hudoňigi Gulnazar Bekmyradowyň aňyrsynyň hem şolara degişlidigini ýatlasak, okyjylar üçin has-da düşükli bolsa gerek. Ol öz agasy Begnazardan (merhum) bu edermen batyr hakynda eşidendigini häzir hem ýatlaýar.

Öwezli batyryň Myrat («tentek») atly ogly bolup, ol ömrünü demir ýolda işläp geçirip, 1943-nji ýlda Gyzylarbatda aradan çykypdyr. Onuň gyzy Oguldurdy eje 63 ýaşynda (1998-nji ýlda), pensioner, Gyzylarbat şäherinde ýasaýar, ogly Myrat Öwezow 1943-nji ýlda doglan, häzir (1998) Gyzylarbadyň 3007-nji awtoulag kärhanasynda sürüji bolup işleyär. Onuň gürrün

bermegine görä, kakasy Myray aradan çykanyndan 3-4 aý geçeninden soňra doglupdyr, oňa atasy Öwezmyradyň (Öwezliniň) adyny dakypdyrlar. Ol mekdepde okan ýyllarynda Öwezmyrat Öwezmyradow diýlip atlandyrylypdyr.

Indi bolsa Öwezli batyryň adynyň yzyna «tentek» sözüniň goşulmagy hakynda aýdalyň. Şu çaka çenli ilaterasynda bu söze tıräniň ady hökmünde düşünip gelenler az däl. Sebäbi gyzylarbatlylaryň arasynda «Öwezli tentek, Sapar tentek (Öwezliniň nesline degişli adam), pylany hem tenteklerden» diýen ýaly sözler häli-häzire çenli hem azda-kände aýdylýar. Batyryň agtygy Oguldurdy ejäniň öz ejesinden eşidişine görä, Öwezli dagy heniz ýaş oglanka maşgalasyndaky çagalar bilen üýşüp, ağaç okarada gowurga taýýarlamakçy bolup ony oduň üstünde goýupdyrlar. Şol barmana oduň ýanmasy birneme güýçlenip, okara ot düşüpdir. Muňa gözü düşen ejeleri: «Haý, tentekler, näme beýle edýärsiňiz! Ot güýçlenende ağaç okaranyň ýanjagyny bilmeyärsiňizmi?» diýip, gatyrganypdyr. Şundan soňra olaryň neberesine «tentekler» lakamy galypdyr.

Öwezliniň batyrlygy «Jeňnamada» anyk görkezilýär. 1858-nji ýylда bolan Garrygala söweşinde gökleňleriň baştutany Durdy han kömek sorap goňşy tekelere we ýomutlara yüz tutýar. Netijede, Nurberdi hanyň baştutanlygynda Ahaldan tekeleriň 10 müň atlysy we Mahmyt işanyň ýolbaşçylygynda günbatarly ýomutlaryň 8 müň atlysy garrygalalylara kömege barýarlar.

Ýerli ilater halas etmäge kömege baran algyr bürgüt dek batyrlar bu söweşde edermenligiň, gaýduwsyzlygyň nusgasyny görkezmek bilen tapawutlanýarlar.

Öwezli batyr türkmenlere hut Nurberdi hanyň özi tarapyndan baştutanlyk edilen bu aldym-berdimli, ýeňiš gazanylan jeňden sag-aman dolanyp gelipdir diýmäge bizde doly esas bar. Muňa «Türkmen hanlary we serdarlary» atly kitapçadan ýokarda getirilen mysalymyz hem güwä geçýär. Sebäbi Patyşa Russiyasynyň türkmen topragyna harby ýörişleri Garrygalanyň etegindäki söweşden has soňraky wakalardyr.

Nurberdi hanyň tagallasy bilen ilaterň arasynda agzybirligiň, asuda durmuşyň rowaçlanmagyny üpjün etmek barada geçirilýän maslahata Orazmämet han, Garaoglan han, Gurbanmyrat işan,

Kerimberdi işan, Hanmämmet atalyk... ýaly pähim-paýhasly, il-günüň hormatlaýan adamlary bilen birlikde Öwezli batyryň hem çagyrylmagy onuň halkyň arasynda sylanýan, il bähbidini araýan adam bolanlygyndan habar berýär. Bu barada ilit arasynda aýdylyp gelinýän gürrüňler hem bar.

Gyzlarbat oýundan bir baýyň mal sürüsinden iki-üç sany adam ep-esli ownuk mallary çopandan zorluk bilen alyp, sürüp äkidipdir. Muny eşiden Öwezli batyr gelip, mal eýesine duýgudaşlyk bildirip, mallary yzyna almaklygyň alajyny ýaňzydanda, ol mallary nädip gaýtaryp aljagyny bilmeýänligini aýdypdyr. Onda Öwezli: «Baý aga, onuň bir alajy tapylar. Yöne siz ýanyma mallaryňzy tanap biläýjek adamy goşsañyz bolýar» diýip, batyrgaý aýdypdyr. Öwezli batyr baýyň çolugy bilen ýola atlanýar.

Olar barmaly obalarynyň bir çetine ýetenlerinde göze görnen uly süriniň gapdalynnda entek bu sürä goşulman, kökerilgi goýun-geçilere gözü düşen çoluk özlerine degişli mallardygyny Öwezli batyra duýdurýar. Ol hem bärden barşyna gulyjy bilen kökenleri birujundan kesip, dowarlary boşatmaga başlaýar. Bu ýagdaýy maly alyp gidenleriň baştutanlaryna habar berenlerinde, ol: «Siziň diýyäniňiz gözsüz batyr Öwezli tentekdir, onuň garşysyna çykaýsaň, hökman ganjaryşmaly bolar. Şonuň üçin ol öz ugruna gidibersin» diýipdir. Şeýlelikde, Öwezli batyr är işini bitirip, ygtyýarsız äkidilen mallary eýesine gowşurypdyr.

Öwezli diňe bir batyrlygy däl-de, eýsem pähim-paýhaslylygy, ugurtapyjylygy bilen-de tapawutlanypdyr. Il arasynda aýdylyşyna görä, Gyzlarbat galasynyň şol wagtky hany Sopy han zerurlyk ýagdaýynda bir ýerli baýdab karzyna pul alyp, esli wagtlap yzyna gowşurmandyr. Algydar baý handan algysyny dilemeginiň ugruny tapman, bu hakda Öwezlä aýdypdyr. Bular iki tırkeşik bolup Sopy hanlara baryp, saglyk-amanlyk soraşylandan soňra Öwezli batyr öñünde goýlan bir çäýnek çay käsine guýup oturan ýerinden ýuwaşlyk bilen: «Han aga, işiňiziň ýetikligi sebäpli ýanymdaky ýoldaşym bilen algy-bergiňii hasaplaşmaga özümüz geläýendir. Biziňem bir çäýnek çay içerlik wagtymyz bar, ýene-de bir iş üçin ýola düşmeli boljak»

diýip, syapaýyçylykly aýdypdyr.

Sopy han ýanaşyk otaga girip çykandan soñ onuň aýaly içi pully düwünçegi emaý bilen myhmanlaryň arasynda goýup gidipdir. Soñra algysyny üzülişen baý Öwezliniň ugurtapyjyllygyna, gerek ýerinde han bilen yüzbe-yüz durup meseläni čürt-kesik adalatly çözmegi başarmagyna minnetdarlyk bildiripdir.

Işanberdi ANNABERDIÝEW,

Serdar etrabynыň 26-njy orta mekdebiniň taryh mugallymy.
Taryhy şahslar